

Cynllun Adfer Natur Sir Gaerfyrddin

Mae'r Cynefinoedd yr Ucheldir hwn yn cynnwys cynefinoedd gweundir yr ucheldir, gorgors, trylifiadau, ffeniau a chorsydd siglennaidd ar dir uchel, a sgri.

Mae **gweundir yr ucheldir** i'w ganfod ar briddoedd mwynol a mawn tenau ar ucheldir yn y sir, uwchlaw terfyn uchaf tir sydd wedi'i amgáu'n amaethyddol. Mae'n cynnwys gweundir 'gwlyb' a 'sych'. Nodweddir gweundir sych gan orchudd tal o rywogaethau fel grug, grug y mêl, llus, creiglus ac eithin mân. Ar weundir gwlyb yn bennaf ceir cymysgedd o rug, grug croesddail, glaswellt y gweunydd a glaswellt y ceirw, ynghyd â charpedi o fwsoglau (yn arbennig rywogaethau *Sphagnum*). Mae i weundir o ansawdd dda leiniau o rug ar wahanol gyfnodau tyfu (h.y. mae'n amrywiol ei strwythur). Yn Sir Gaerfyrddin, collwyd gweundir ac mae wedi dirywio o ran ei ansawdd oherwydd pori trwm, llosgi a'i droi wedyn yn laswelltir, a choedwigo.

Mae gweundir yr ucheldir yn aml yn ffurfio brithwaith gyda chynefinoedd eraill fel gorgors, mignen, glaswelltir, rhedyn, sgri, prysgwydd a choetir. Gall llystyfiant corlwyni hefyd ddominyddu gorgors, ond mae'r cynefin hwn yn digwydd fel arfer dros fawn dwfn.

Cymharol fach yw'r holl weundir ucheldir yn Sir Gaerfyrddin. Mae llawer o'r cynefinoedd gweundir ucheldir i'w canfod yn y gogledd a'r dwyrain. Mae Safle o Ddiddordeb Gwyddonol Arbennig Cwm Doethie–Mynydd Mallaen yn cynnal ardal helaeth o weundir yr ucheldir ac mae wedi'i dynodi'n Ardal Cadwraeth Arbennig ar sail ei llystyfiant gweundir sych. Mae Mynydd Llanllwni, i'r gogledd o Frechfa, yn ardal bwysig heb ei dynodi, wedi'i ffurfio'n bennaf o weundir gwlyb, y byddai'n werth ymchwilio ymhellach iddi er ei bod yn cael ei gorbori braidd.

Mae **gorgors** yn gynefin prin ar draws y byd, gyda 10–15% ohono ym Mhrydain ac Iwerddon. Yn y Deyrnas Unedig mae'n gorchuddio ardaloedd eang o ucheldiroedd y gogledd a'r gorllewin, lle mae'r hinsawdd yn glaeaf a gwlyb fel arfer. Mae dyfnder y mawn yn fwy na 0.5m yn gyffredinol, gan ei fod wedi cronni wrth i ddeunydd planhigion ddadelfennu'n araf o dan amodau dyfrlawn. Dengys astudiaethau i'r rhan fwyaf o'r mawn gorgors yn y Deyrnas Unedig ddechrau datblygu rhwng 5000 a 6000 o flynyddoedd yn ôl.

Mae mwsoglau cors (rywogaethau *Sphagnum*) yn elfen amlwg yn llystyfiant gorgors, ynghyd â chorlwyni fel grug, llus, creiglus a grug croesddail. Ymysg y planhigion cyffredin eraill mae plu'r gweunydd a glaswellt y ceirw. Gall gorgorsydd gynnal ffawna di-asgwrn-cefn cyfoethog

Cynefinoedd yr Ucheldir

Partneriaeth Natur
SIR GŶR • CARMARTHENSHIRE
Nature Partnership

Manteision naturiol cynefinoedd yr ucheldir

Yn ogystal â gwerth cynhenid y cynefinoedd hyn a'u gwerth i'r rhywogaethau y maent yn eu cynnal, maen nhw'n darparu nifer o fanteision naturiol i ni:

- Rheoleiddio'r hinsawdd drwy storio carbon mewn mawnogydd.
- Peillio – gweundir yr ucheldir.
- Amddiffynfa naturiol rhag llyfogydd drwy storio dŵr mewn corsydd ucheldir a ffeniau.
- Cyflenwad o ddŵr glân – mae cyfran sylweddol o gyflenwad dŵr y Deyrnas Unedig yn deillio o afonydd, llynnoedd a chronfeydd dŵr yr ucheldiroedd e.e. Llyn y Fan Fach.
- Rheoli rhyddhau dŵr – mae gweundiroedd, corsydd, trylifiadau a ffeniau'n help i atal dŵr ffo, problem ar ucheldiroedd sy'n cael eu gorbori.
- Mae ucheldiroedd yn darparu bwyd inni – mae cig oen a chig eidion Sir Gaerfyrddin yn aml yn cael ei gynhyrchu ar ein ucheldiroedd ni.
- Mae'r ucheldiroedd yn dal pob

ac maent yn aml o bwys adaregol.

Mae'r carbon sydd wedi'i ddal yn y mawn yn gwneud hwn, ynghyd â chynefinoedd mawn eraill, yn dyngedfennol yn yr her o fynd i'r afael â newid hinsawdd.

Mae llawer o'r gorgorsydd yn Sir Gaerfyrddin wedi cael eu hadnewid ac nid ydynt mwyach yn creu mawn. Dengys data arolygu ardaloedd o orgors sy'n dal yn gyfan ond mae llawer mwy yn gynefin cors adnewidiadol gwlyb a sych. Mae llawer o'r llystyfiant hwn wedi'i ganoli yn ardaloedd ucheldir gogledd Sir Gaerfyrddin.

Ceir llystyfiant gorgors ar ddau Safle o Ddiddordeb Gwyddonol Arbennig yn Sir Gaerfyrddin, yn cynnwys Safle o Ddiddordeb Gwyddonol Arbennig eang Cwm Doethie–Mynydd Mallaen. Ceir llawer o ardalodd o orgors ar dir comin.

Mae **cynefinoedd brigiadau creigiog a sgrï mewndirol** yn un o nodweddion arbennig ardaloedd uwchdirol. Maent i'w gweld ar dir caregog ar glogwyni, creigiau ac ati a gallant ddatblygu ar swbstradau o bob math, o'r asidig i'r calchaid iawn.

Ceir cymunedau llystyfiannol o bob math ar frigiadau creigiog a sgrï mewndirol, ac maent yn cael eu dylanwadu gan y math o graig y cânt eu ffurfio ohonynt. Mae cen a bryoffytau yn nodweddion amlwg sy'n gysylltiedig â chynefinoedd brigiadau creigiog a sgrï mewndirol.

Weithiau, yn enwedig felly mewn ardaloedd calchfaen, mae ogofâu mewn brigiadau creigiog yn gallu cael eu defnyddio gan ystlumod yn safleoedd gaeafgysgu, ac mae hyn yn wir yn Sir Gaerfyrddin.

Llaciau corysdd a mignenni uwchdirol. Mae amrywiadau yn nhir a daeareg ardaloedd uwchdirol yn arwain yn aml at ymddangosiad tir gwlyb wrth i ddŵr o'r tir cyfagos gael ei sianelu i un ardal, yn arwain at ddatblygu ardaloedd o ferddwr bas. Gall y rhain gael eu dylanwadu gan weithgarwch dynol megis torri mawn. Mae'r rhain oll yn arwain at ddatblygu corysdd a chorstiroedd yn yr uwchdiroedd, sy'n aml yn rhannau bychain ond pwysig o dirlun yr uwchdir. Fel gyda chynefinoedd uwchdiroedd, mae'r corysdd a'r llaciau gan amlaf i'w gweld ar ffurf mosaig o orgorsydd, rhostiroedd/glaswelltir gwlyb a sych, corsbyllau, creigiau agored a gallant fod yn gynefinoedd pwysig ar gyfer rhywogaethau lleol o blanhigion, mwsogl ac anifeiliaid di-asgwrn-cefn.

Mae **ffridd** yn cynnwys brithwaith o fathau lled-naturiol o gynefin. Rhedyn sy'n dominyddu yno fel arfer, ac mae'n cynnwys nifer o'r canlynol: gweundir gwlyb a sych, glaswelltir asidig, coetir, prysgwydd a glaswelltir corsiog. Fel arfer fe'i ceir ar y tir rhwng caeau amgaeedig a'r bryn agored neu blanhigfa gonwydd ucheldir, ond mae i'w gael hefyd mewn caeau amgaeedig lle mae'r rhain wedi

math o gyfrinachau am ein hanes fel pobl a hanes yr hinsawdd – henebion, tystiolaeth o hen systemau amaethyddol, tystiolaeth o weithfeydd mwynau a chofnod paill wedi'i gadw mewn priddoedd mawn – gan ddatgeli amodau hinsawdd y gorffennol.

- Mae ucheldiroedd yn fannau gwych i brofi ehangder yr awyr agored ac i weld y dirwedd yn ymledu oddi tanoch.

Pam mae cynefinoedd yr ucheldir yn newid (o adroddiad *State of Nature*: www.rspb.org.uk/stateofnature/)?

- Planhigfeydd coedwigaeth.
- Llygredd atmosfferig.
- Ffermio.
- Newid hinsawdd.
- Rhai mathau o reoli cynefin.

Associated priority Section 7 species (DS efallai nad yw hon yn rhestr hollgynhwysfawr):

Adar

Troellwr mawr
Ehedydd
Corhedydd y coed
Llinos
y Gog
Bras melyn
Troellwr bach
Gylfinir
Mwyalchen y mynydd
Cornchwiglen
Cwtiad aur

Mamaliaid

Ysgyfarnog
Llygoden bengron y dŵr

Infertebratau

Gweirlöyn bach y waun
Pali tywyll
Brychan llwyd y mynydd
Brychan y friwydd
Clai'r waun
Clai'r rhos
Llwyd gloyw

Ymlusgiaid

Gwiber

cael eu gadael, a bod cynefin ffridd wedi gallu datblygu, yn aml ar dir serth sy'n anodd ei ffermio. Fel cynefin gall ffridd ymestyn dros ardaloedd reit eang ac mae felly'n gwneud cyfraniad pwysig i dirwedd Cymru.

Mae ffridd hefyd yn cynnal cynulladau pwysig o adar bridio yn cynnwys rhywogaethau fel y llinos, corhedydd y coed, bras melyn a chlochdar y cerrig. Mae'r poblogaethau mawr o famaliaid bach a geir yma yn fwyd i adar ysglyfaethus.

Ble gallwch chi weld y cynefinoedd hyn yn Sir Gaerfyrddin:

Mynydd Mallaen, Mynydd Du, Mynydd Llanllwni

Planhigion

Euphrasia roskoviana montana

Merywen

Tegeirian bach y gors

rhywogaethau *Hieracium*

Cnwp-fwsogl corn carw

Cronnell

Ffacbysen chwerw

Datganiad o weledigaeth ac amcanion

Gweledigaeth gyffredinol y cynllun hwn yw gofalu am, adfer ac ymestyn y cynefinoedd hyn yn y sir a'r rhywogaethau blaenoriaeth sy'n gysylltiedig â nhw. Mae hyn yn arbennig o bwysig yng nghydestun cymeriad y dirwedd a chysylltu cynefinoedd o fewn tirwedd Sir Gaerfyrddin, ac o ran gorgorsydd yn eu rôl yn cyfrannu tuag at liniaru newid hinsawdd. Mae casglu rhagor o wybodaeth am y cynefinoedd hyn y tu allan i safleoedd dynodedig, ynghyd â'u cyflwr a'u statws rheoli cyfredol, yn flaenoriaeth. Byddai unrhyw weithredu yn ceisio cyflawni un neu fwy o'r amcanion isod:

- ▶ Rheoli'r cynefinoedd ucheldir hyn yn Sir Gaerfyrddin mewn modd cadarnhaol a'u cysylltu a'u hehangu lle mae hynny'n bosib.
- ▶ Cynnal ac ehangu'r ystod a/neu'r boblogaeth o rywogaethau sy'n gysylltiedig â'r mathau hyn o gynefin.
- ▶ Nodi a chofnodi ardaloedd o gynefinoedd ucheldir yn Sir Gaerfyrddin y tu allan i Safleoedd o Ddiddordeb Gwyddonol Arbennig.
- ▶ Codi ymwybyddiaeth o gynefinoedd ucheldir a'r manteision a gawn ni yn eu sgil.

Dolenni defnyddiol:

<http://jncc.defra.gov.uk/page-1436>

www.wildlifetrusts.org/wildlife/habitats/upland

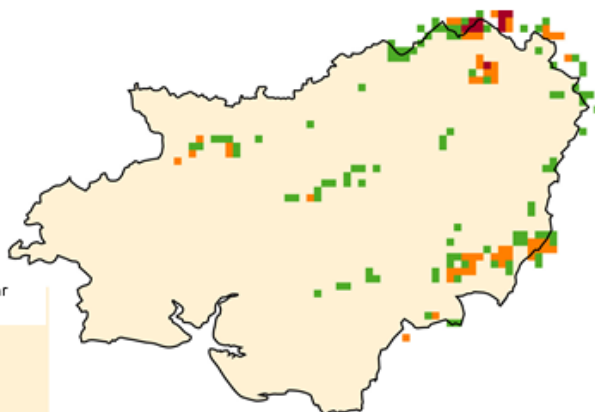
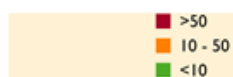
<https://www.biodiversitywales.org.uk/Yr-Ucheldir>

Mapiau wedi'u defnyddio gyda chaniatâd Cyngor Cefn Gwlad Cymru 2004. Tynnwyd o *Priority Habitats of Wales: a technical guide*, golygyddion P. S. Jones, D. P. Stevens, T. H. Blackstock, C. R. Burrows ac E. A. Howe., 2003.

Atgynhychwyd o'r map Arolwg Ordnans gyda chaniatâd Rheolwr Llyfrfa Ei Mawrhydi, Cedwir Hawlfraint y Goron -LA

Gorgors

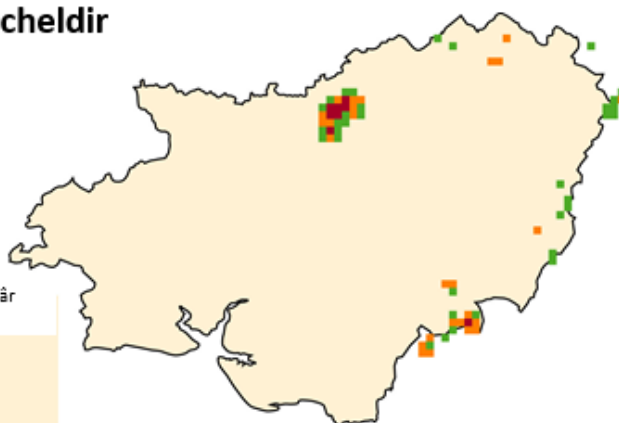
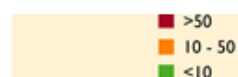
Arwynebedd (ha) o gynefin fesul 1 km sgwâr

Dosbarthiad sgwariau 1 km gyda chynefin gorgors ucheldir a thir isel yn Sir Gaerfyrddin. Crynhowyd y data o Arolwg Cynefinoedd Cymru yr NCC/Cyngor Cefn Gwlad Cymru (1979 – 1997) ac mae'n cynnwys gorgors yn ogystal ag ardaloedd o gors adnewidiadol gwlyb a sych a mawn noeth a briodolir i'r math hwn o gynefin â blaenoriaeth.

Gweundir gwlyb yr ucheldir

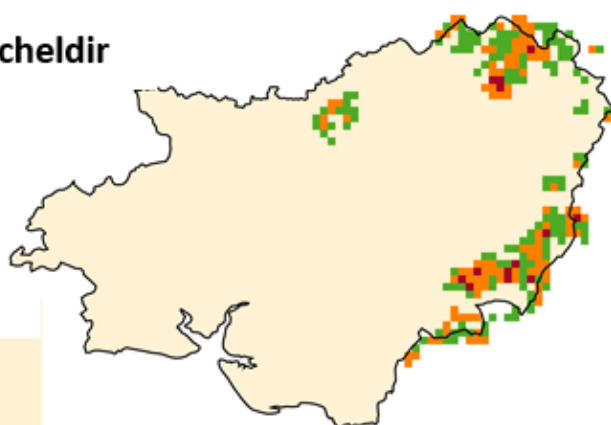
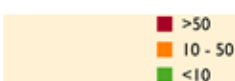
Arwynebedd (ha) o gynefin fesul 1 km sgwâr

Dosbarthiad sgwariau 1 km gyda chynefin gweundir gwlyb yr ucheldir yn Sir Gaerfyrddin. Mae'r data'n cynnwys gweundir gwlyb a hanner y gorchudd o frithwaith glaswelltir/gweundir gwlyb, ac fe'i crynhowyd o Arolwg Cynefinoedd Cymru yr NCC/Cyngor Cefn Gwlad Cymru (1979 – 1997); arolygwyd y cynefin hwn yn bennaf rhwng 1979 ac 1989.

Gweundir sych yr ucheldir

Arwynebedd (ha) o gynefin fesul 1 km sgwâr

Dosbarthiad sgwariau 1 km gyda chynefin gweundir sych yr ucheldir yn Sir Gaerfyrddin. Mae'r data'n cynnwys gweundir sych asidig a hanner y gorchudd o frithwaith glaswelltir/gweundir sych, ac fe'i crynhowyd o Arolwg Cynefinoedd Cymru yr NCC/Cyngor Cefn Gwlad Cymru (1979 – 1997); arolygwyd y cynefin hwn yn bennaf rhwng 1979 ac 1989.